

Maria Witkowska-Gutkowska

FUNKCJE PRZYIMKA PRZY W JĘZYKU POLSKIM

Celem mojego artykułu jest ustalenie funkcji semantycznych przyimka *przy* w literackiej polszczyźnie pisanej. Jest to problem skomplikowany, wynikający z istoty samego przyimka. Przyimek - część mowy, element leksyki i gramatyki - nie ma funkcji nazywającej, jedynie sygnalizuje relacje zachodzące między samodzielnymi elementami tekstu. "Semantyka przyimka jest semantyką gramatyczną, warunkowaną znaczeniami wyrazów samodzielnych, z którymi przyimek wchodzi w związki na płaszczyźnie składni"¹.

Próbę klasyfikacji znaczeń przyimka podjęły słowniki², ale przeprowadzony w nich podział jest zbyt szczegółowy i nieostry. Poza tym podziały te nie uwzględniają wszystkich możliwości użycia przyimka *przy*. Istnieje również klasyfikacja znaczeniowa dokonana przez Danutę Buttler³, służąca jednak do innych celów. Jest to podział zbyt ogólny, także nie uwzględniający pewnych funkcji semantycznych przyimka *przy*.

Przytaczam przykłady użycia przyimka *przy* w takich samych funkcjach w innych językach słowiańskich, o ile pozwala na to materiał zamieszczony w słownikach tych języków⁴.

---

¹ T. Wójcik, *Z zagadnień teorii przyimka*, Kielce 1979, s. 47.

² J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, *Słownik języka polskiego*, t. 5, Warszawa 1953; *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 7, Warszawa 1965.

³ D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego*, Warszawa 1971, s. 367-368.

⁴ F. Kopečný, *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena*, t. 1, Praha 1973; *Přiruční slovník jazyka českého*, t. 4, cz. 2, Praha 1944-48; *Slovník spisovného jazyka českého*, t. 2, Praha 1971; *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, t. 11, Moskwa 1961; L. Andrejcin, L. Georgiev, S. Ilčev, N. Kostov, l.

Poza funkcją znaczeniową przyimka *przy* zostaje również ustalona funkcja składniowa wyrażenia przyimkowego, w którym występuje przyimek.

Zostały tu również omówione związki znaczeniowe przyimka *przy* z innymi przyimkami. Przytaczam pary grup składniowych, w których przyimek *przy* może być wymieniany z innymi przyimkami, np. *przy dobrych chęciach nie zrobić nie można* || *mimo dobrych chęci*. Te problemy rozpatrywane są jedynie w odniesieniu do polszczyzny współczesnej.

Materiał językowy został zebrany do pracy z tekstów literackich - od utworów Biernata z Lublina po czasy współczesne. Najstarsze przykłady użycia przyimka *przy* pochodzą ze *Słownika staropolskiego*. Każde przytoczenie przykładu ze *Słownika staropolskiego* oznaczone jest skrótami SStp, skróty poprzedzające pochodzą z tego słownika.

Przyimek *przy* łączy się w języku polskim z rzeczownikiem (lub wyrazem pełniącym w zdaniu funkcję rzeczownika) w miejscowniku.

Przyimki nie mają funkcji nazywającej, w zdaniu sygnalizują relacje zachodzące między wyrazami samodzielny. Sprecyzowaną funkcję semantyczną przyimka uściśla dopiero kontekst. Przede wszystkim znaczenie przyimka jest ściśle uzależnione od znaczenia czasownika w zdaniu⁵. Czasami na znaczenie przyimka ma wpływ również szerszy, poprzedzający kontekst. Stąd też leksykalnie to samo wyrażenie przyimkowe w połączeniu z innymi wyrazami może mieć różne znaczenia, np.:

funkcja lokatywna - *Usiadłem przy matce;*

funkcja socjatywna - *Opowiadałem o wydarzeniach przy matce;*

wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś - *Majątek pozostał przy matce;*

L e k o v, S. S t o j k o v, C. T o d o r o v, *Bułgarski tšlkoven rečnik*, Sofia 1963.

⁵ Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1968, s. 452: W roli wykładnika semantycznego przyimek nazywa rodzaj stosunku znaczeniowego, w jakim treść danego wyrazu pozostaje do innego (określanego) wyrazu w zdaniu". Por. Wójcik, *op. cit.*, s. 70: "[...] nie sam przyimek, lecz cała konstrukcja (której przyimek jest integralnym i warunkującym jej funkcjonowanie składnikiem) wyraża określony stosunek semantyczny".

wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy kimś, przy czymś
- *Pracowałem całe dni przy matce, która była chora.*

Można wykazać, że funkcja semantyczna przyimka przy jest uzależniona od znaczenia rzeczownika, z którym występuje, np.:

przy stole *działy się dziwne rzeczy* - funkcja lokatywna;

tego wieczoru *przy muzyce* *działy się dziwne rzeczy* - funkcja akcesoryjna;

przy śniadaniu *działy się dziwne rzeczy* - funkcja czasowa.

Wielofunkcyjność semantyczna przyimka jest również ściśle uzależniona od znaczenia czasownika, jako członu nadrzędnego grupy syntaktycznej⁶, np.:

Krzyszowski przy całym swym bzikostwie i próżniactwie *jest człowiek uczciwy* - funkcja przyzwalająca: 'mimo bzikostwa i próżniactwa';

Krzyszowski przy całym swym bzikostwie i próżniactwie *wyprawiał tam różne rzeczy* - funkcja akcesoryjna;

Krzyszowski pozostał przy całym swym bzikostwie i próżniactwie - wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś;

Przy tak negatywnych cechach dumny jest jak szatan - funkcja przyzwalająca: 'mimo tak negatywnych cech';

przy tak negatywnych cechach osiągnąłby niewiele - funkcja warunkowa;

przy tak negatywnych cechach zrobił wiele złego - funkcja przyczynowa.

Forma czasownika, będącego orzeczeniem w zdaniu, może mieć również wpływ na funkcję znaczeniową przyimka przy, np.:

przy tak bezinteresownej miłości (w znaczeniu ironicznym) *dobro społeczne mogłoby się utopić* - funkcja warunkowa;

przy tak bezinteresownej miłości (w znaczeniu ironicznym) *dobro społeczne utopiło się* - funkcja przyczynowa;

⁶ Por. Wójcik, op. cit., s. 45: "Czasownik wpływa na semantykę połączeń przyimkowo-przypadkowych w wypadku homonimii; tj. kiedy jeden i ten sam element, wzięty w izolacji od innych, jest tylko potencjalnym nosicielem znaczeń homonimicznych, mimo że będących realizacją jednej i tej samej funkcji adwerbialnej tego elementu".

przy pięknej pogodzie pójdziemy w góry - funkcja warunkowa;

przy pięknej pogodzie poszliśmy w góry - funkcja akcesoryjna lub przyczynowa.

Czasami znaczenie przyimka jest precyzowane przez szerszy, poprzedzający kontekst, np.:

Wczoraj padało, ale w góry poszliśmy przy pięknej pogodzie - funkcja akcesoryjna;

Mieliśmy inne plany, ale przy pięknej pogodzie poszliśmy w góry - funkcja przyczynowa.

Jeszcze bardziej skomplikowana sytuacja występuje przy połączeniach przyimka z zaimkiem. Zaimek odsyła odbiorcę po linię tekstu wstecz, do określonego rzeczownika. Ale ta sama postać leksykalna wyrażenia przyimkowego składającego się z przyimka i zaimka może pełnić więcej funkcji semantycznych niż wyrażenie przyimkowe złożone z przyimka i rzeczownika, np.:

1) funkcja lokatywna - *stali opodal stołu, potem przy nim usiedli*;

2) funkcja socjatywna - *do pokoju wszedł dowódca, Janek kończył przy nim opowiadanie o wypadkach nad rzeką*;

3) funkcja akcesoryjna - *w izbie było pełno dymu, przy nim żołnierze nabierali sił*;

4) wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś - *wy-dawał pieniądze chętnie, już tylko niewielka część majątku przy nim została*;

5) wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy kimś, przy czymś - *ojciec chorował, stale było przy nim mnóstwo pracy*;

6) funkcja porównawcza - *porównał marszałka i Wokulskiego; Wokulski wyglądał przy nim jak Apollo*.

W funkcji czasowej, warunkowej, przyczynowej i przyzwalającej wyrażenia przyimkowe złożone z *przy* i zaimka *on* w literackiej polszczyźnie pisanej, a także chyba w języku potocznym nie pojawiają się. Gdyby w miejsce rzeczownika podstawić zaimek osobowy, to otrzymalibyśmy takie zdania:

funkcja czasowa - **jedli obiad, przy nim rodzina zaczęła się kłócić*;

funkcja warunkowa - **jego los będzie pomyślny, może przy nim osiągnąć wiele*;

funkcja przyczynowa - **w domu panował chaos, przy nim Markowi pomieszały się klepki;*

funkcja przyzwalająca - **ogarnęło ich znużenie, przy nim jeszcze chcieli pracować.*

Zdaniem Tomasza Wójcika "w wypadku przyimka nie sposób przeprowadzić granicy między jego wartością leksykalną a gramatyczną, pomiędzy jego semantyką a funkcją"⁷. Ponieważ przyimki nie mają funkcji nazywającej, ich znaczenie dotyczy relacji między członami tekstu. W określonym kontekście przyimek ulega modyfikacji semantycznej. Na znaczenie przyimka "składa się zespół dystynktywnych cech semantycznych, pozwalających na każdorazową identyfikację jego formy dźwiękowej z pełnioną przez niego funkcją w kontekście. Znaczenie leksykalne przyimków [...] jest potencjalnym znaczeniem gramatycznym realizującym się każdorazowo w związkach wyrazowych i międzywyrazowych"⁸.

Przyimek przy ma wiele funkcji semantycznych. Sygnalizuje znaczenie przestrzenne, czasowe, warunkowe itd., zachodzące między desygnatami wyrazów samodzielnych. Znaczenie przyimka przy jest ściśle związane z jego funkcją syntaktyczną.

Przeanalizujmy kolejno poszczególne funkcje semantyczne omawianego przyimka.

I. FUNKCJA LOKATYWNA

Przyimek przy w tej grupie semantycznej wskazuje na relacje przestrzenne przedmiotu lokalizowanego względem lokalizatora, np.: *Jakom ne slubil Mentussowi zaplaczisz mego brata dlugk, acz bicz szó przy Kobila ch* (1393 Pozn nr 161 SStp), *Gdy baba cicho dybie przy płocie wieczorem*. Rej Dz VII, 213, *A król grecki dobywszy tasaka ostrego, który zawždy przy poszwach nosił miecza swego Koch I, 224, Bo to imię "Polak" nowe jest i tu dopiero w tych krajach urosło od pola bez chyby względem inszych, którzy albo przy lesiach, albo przy górach, albo przy nizinach lubo przy dolach mieszkają Koch II, 276, Kto ma rękę przy domie Pot I, 135, Przy samych łeb ramionach utnie Pot I,*

⁷ Wójcik, op. cit., s. 13.

⁸ Wójcik, op. cit., s. 40.

395, *Ja tym czasem prsy strugu tej ciekącej wody Przylęgę Szym 7, która w sobie ma jedno miejsce prsy skrzeli tak smaku dobrego Pas 237, Aleś ją lekko składa prsy krynicy MorJ 482, O tam, prsy prawym Zbawiciela boku, Ujrzym cię MorZ I, 268, Trawią wiek u nóg bogiń prsy ich gotowalni Kras II, 35, Brat Kapietran prsy pulpicie Czyta Kras II, 199, Prsy ślicznych uścicach swe usta położył Tremb I, 31, Proszę siedzieć, oto tu prsy córce naszej Boh II, 418, Siadam prsy grzesznej dziewczynie Węc 106, miał w obydwóch lokach włosów prsy uszach kwiaty gwoździkowe Karp 1178, Dzierżąc palec prsy ustach MicPan 111, Soplicowo leżało tuż prsy wielkiej drodze MicPan 238, Rosa Weneda stoi prsy otworze groty Słow IV, 102, prsy rogatoce utworzył się formalny sator Prus I, 282, zobaczył Wokulski młodzieńca z metalowymi guzikami prsy kurtce Prus I, 277, Prsy jakiej mieszka stacji? - Prsy Czesłochowie, panie Prus I, 151, pada wróg prsy wrogu Asn 150, miał ją jeszcze przez chwilę prsy swej piersi Nakł I, 203, mówili z twarzą prsy twarzy Nakł II, 140, Niechociwie tedy siadali prsy kominku Dąbr IV, 817, Prsy śwłokach Janusza klęczała pani Michalina Dąbr IV, 787, Prsy szoferse siedział żołnierz Dobr 588, Z kolbą prsy policzku położył się na ziemi Dobr 401, gałęska trzasnęła prsy ziemi cienko. Andrż 173, Prsy w łazie pokazał się ogromny major Brat II, 212, klęczy prsy konfensjonale Brat I, 129.*

Przyimek *prsy*, mający funkcję lokatywną, sygnalizuje stosunki przestrzenne przedmiotu lokalizowanego względem lokalizatora. Odległość ta nigdy nie jest dokładnie określona, może być stosunkowo duża, jeżeli lokalizator jest duży, np. *dom prsy miejscie* lub *zerowa*⁹, np. *satrżask prsy drzwiaach, guziki prsy kurtce*. Odległość jest tylko wtedy dokładnie sprecyzowana, jeżeli występują dodatkowe określenia, np. *gałęz ucięż prsy samym drzewie*.

Również w innych językach słowiańskich przyimek *prsy* ma funkcję sygnalizowania bezpośredniej bliskości¹⁰, np. w jęz. sta-

⁹ Por. B. Klebanowska, *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*, Wrocław 1971, s. 53-54.

¹⁰ Kopečny, *op. cit.*

ro-cerkiewno-słowiańskim: *běže pri mori na sami*¹¹; w jęz. rosyjskim: *škola pri zavode*; w jęz. ukraińskim: *sidjat husy pry beresi*; w jęz. górnołużyckim: *při mađeri seděć*; w jęz. serbsko-chorwackim: *meso pri kosti*; w jęz. macedońskim: *pri uđilišteto ima internat*.

Grupa syntaktyczna z przyimkiem przy mającym znaczenie lokatywne pełni w zdaniu funkcję okolicznika miejsca, np. *założył miasto przy Nagłowicach*; *stojąc przy stole* lub przydawki okolicznościowej miejsca, np. *z koblą przy gębie*, *satrask przy drzwiaoh*.

Przyimek przy może być tu stosowany wymiennie z przyimkami *koło*, *obok*, np. *satrzymał się przy murze narożnej kamienicy* || *koło muru* || *obok muru*; *ustawiał go na małym stoliku przy lewym łokciu pani Łanoi* || *koło lewego łokcia* || *obok lewego łokcia*.

Jak wykazują badania Barbary Klebanowskiej¹², przyimki przy i *koło* nie mogą być wymieniane dowolnie. Istnieją tu pewne ograniczenia. Jeżeli lokalizator pełni jednocześnie funkcję narzędzia lub jest obiektem czynności przedmiotu lokalizowanego, to wtedy przyimka przy nie można wymienić na przyimek *koło* - bez zmiany znaczenia zdania, np. *Dziewczyzna siedząca przy fortepianie dwosiżyła gamy i wprawki*.

W tej funkcji semantycznej przyimek przy ma takie znaczenie, jak przedrostek przy- w grupach:

- 1) przymocowanie do czegoś, połączenie w jedną całość, np. *przybić*, *przyszycić*, *przytaśmować*;
- 2) wykonywanie czynności przy czymś, np. *przyciąć*, *przyrząsać*, *przytrzymać*.

W literackiej polszczyźnie pisanej występowały i występują również dziś konstrukcje z przyimkiem przy mającym funkcję lokatywną, które mogą budzić wątpliwości poprawnościowe, np.: *A to natenczas byli dwa pisarze litewscy, którzy byli przy kanaelaryjjej zostali Koch II, 292*, *Ameryka widziała ich walczących przy wojskach francuskich Karp 1240*, *Ani ogromna straż przy waszym dworze Karp 332*, *tam śtużąc przy kapeli kościelnej Karp 1124*, *tylko przy chorą-*

¹¹ Przykłady przytaczam za Kopečnym, op. cit.

¹² Klebanowska, op. cit., s. 57-58.

gwi sześć towarzyszy zostawszy Pas 74, pańskie sprawy kończąc przy tym dworze MorJ 50, dostaniesz pan posadę przy spóźnie do handlu z cesarstwem. Prus II, 217, [Szlangebaum] on jeden zostaje przy sklepie Prus II, 293, obmyślił sobie raczej karierę plenipotenty czy radcy przy grubych interesach Dąbr IV, 726. Ale ona jedna potrafiła jesszoze czasem Tomasska przy domu zatrzymać Dąbr II, 159, gdzie matka jego była w służbie przy dworze. Dąbr III, 310, Przy magistracie utworzono komisję Dąbr IV, 867, Sam ją [pomoc] przy magistracie stworzyłeś Nałk II, 219, Lecz z rozkazów, które nadawała radiostacja przy dowództwie armii wynikało Dobr 78, Potem przysłano do Ramkowego majora Herberta Köstringa, łącznika lotniczego przy sztabie armii. Dobr 468, Był asystentem przy katedrze historii starożytnej Dobr 589.

W przytoczonych przykładach przyimek przy niewątpliwie sygnalizuje bliskość - bliskość przestrzenną. Czasowniki łączące się tu z wyrażeniem przyimkowym wskazują na dłuższy czas trwania czynności lub stanu, np. *zostać, służyć, być*.

Słownik poprawnej polszczyzny¹³ uznaje konstrukcje *służba przy wojsku, służyć przy wojsku* za niepoprawne. Jednakże przykłady podobnych użyć znajdujemy już u Jana Kochanowskiego, Jana Chryzostoma Paska, Franciszka Karpińskiego. Są to wprawdzie rzadkie wypadki, ale pojawiają się w tekstach od wieku XVI.

Również w jęz. czeskim występują konstrukcje podobne, np. *Dostal se [...] za řádně při dvorci v Jaseničkách, byl při škole tři roky*¹⁴.

Przyimek przy daje się tu niekiedy wymieniać z przyimkiem w, np. *matka jego była w służbie przy dworze* || *we dworze; był asystentem przy katedrze historii* || *w katedrze*.

Grupa syntaktyczna z przyimkiem przy pełni tutaj również funkcję okolicznika miejsca, np. *którzy byli przy kancelaryjej zostali* lub przydawki okolicznościowej miejsca, np. *posada przy kole i, służba przy dworze*.

¹³ Słownik poprawnej polszczyzny, red. W. Doroszewski, Warszawa 1973.

¹⁴ Příruční slovník...

II. FUNKCJA SOCJATYWNA

W tej grupie znaczeniowej wyrażenie przyimkowe z przyimkiem *przy* wskazuje osobę towarzyszącą, uczestniczącą w czynności nazywanej przez orzeczenie, np. : *Isze Tiphon ne byl prz i o z e l a d z y pana podzyatkowei* (1427 Kościan nr 1311 SStp), *Którego wiec znie używać ma przy Panu swoim* Rejżywot 422, *Przy wiernym przyjacielu żaden nie ubogi* Szym 117, *męśnie przy swym pułkowniku Rzesą Turki na poważ.* Pot I, 395, *faktorowaniem się bawił przy kupcach.* Pas 381, *Dać się obla piad przy ludziach nie wstydzi* MorJ 89, *Nasza pani przy panu drwi z swego galanta.* MorZ I, 181, *Gdybyś to waszmość pan powie dział przy inszych politykach* Boh I, 127, *Młod sze zaś, co przy starych obmawiać się uczą* Węg 71, *Otobym mu przy żonie zostać dozwoliła.* Zab I, 85, *Na pokojach, przy go ściach umiemy dygać nisko* Hoff 27, *Może i on przy swo im kochanym dziecięciu,* *Przy swej pięk nej Ewie, przy swym wdzięcznym sięciu Ze starzałby spokojny!* MickPan 225, *Ale żaden z nich nie śmiał zagrać przy Jan kielu* MickPan 273, *Lepiej przy Waszyngtonie było umrzeć* Słow III, 67, *nie kompromituj się przy chorym* Prus II, 374, *Bezpieczniej mi będzie rozmawiać z panem przy świad kach* Prus II, 359, *Trochę tam brząkałam przy mamusi* Dąbr II, 165, *Wszak przy Ance mają nic nie wspominać o Marci nie.* Dąbr IV, 744, *Wcześniej osierocony wychowywał się przy stry ju* Dobr 12.

Przyimek *przy* mający funkcję socjatywną występuje z rzeczow nikiem bądź zaimkiem nazywającym osobę towarzyszącą, uczestni czącą w jakiejś czynności. W tej funkcji z przyimkiem *przy* mo gą wystąpić również rzeczowniki, które bezpośrednio nie nazywają osób, ale jakąś zbiorowość, w której skład wchodzi osoby, np. *powie dział to przy rodzinie, przy tłumie, przy dworze.*

Znaczenie socjatywne przyimka *przy* jest tu uzależnione od zna czenia nadrzędnika - czasownika, z którym łączy się wyrażenie przyimkowe, np. *rozmawiali przy matce* - funkcja socjatyw na; *usiedli przy matce* - funkcja lokatywna.

Niewątpliwie ta funkcja semantyczna rozwinęła się z pierwot-

nego, lokatywnego znaczenia przyimka *przy*¹⁵. Tu również możemy powiedzieć, że przyimek *przy* sygnalizuje bliskość - bliskość związaną z towarzyszeniem podmiotowi *przy* czynności nazywanej przez orzeczenie.

Przyimek *przy* również w innych językach słowiańskich pełni funkcję socjatywną, np. w jęz. staro-cerkiewno-słowiańskim: *pri narodě vsamъ ispovědati*; w jęz. rosyjskim: *pri mne 'w mojej obecności*¹⁶.

Przyimek *przy* w tej funkcji może w niektórych połączeniach wymieniać się z przyimkiem *z*, np. *przy nim nie bałam się niczego* || *z nim; było mu dobrze przy Teresie* || *z Teresą*, lub z przyimkiem *u*, np. *wychowywał się przy stryju* || *u stryja*.

Grupa syntaktyczna z przyimkiem *przy* w tej funkcji znaczeniowej pełni w zdaniu rolę dopełnienia, np. *wychowywał się przy stryju* lub przydawki dopełniającej, np. *dał się uprosić na młodziana przy swej niedoszłej narzeczonej*.

III. FUNKCJA AKCESORYJNA

Wyrażenie przyimkowe z przyimkiem *przy* nazywa okoliczność towarzyszącą czynności wskazywanej przez orzeczenie, np.: *Wstawamy... aby przy tych myarach y mycze szdrada ny dopusczana* (Sul 82 SSstp), *a ciche muzyczki, przy których wždy mogą być i rozmowy* RejŻywot 334, *Albowiem rzecz jest piękna przy rozumie cnota* RejDz VII, 213, *Ku przypowieści i sam ucho złożę, A gadkę swoją przy lutni wyłożę*. Koch II, 186, *I teraz ci z Libanu niosą Dawidowe Złote gęśli a przy nich polskie pieśni nowe*. Koch II, 173 (dwa ostatnie przykłady, a także wiele następnych, są ilustracją skrótów myślowych, np. *gadkę swoją przy a kompaniamencie lutni wyłożę* → *przy lutni wyłożę, niosą złote gęśli, a przy ich muzyce polskie pieśni nowe* → *a przy nich polskie pieśni*; ze skrótami tego typu spotykamy się do dziś, np. *tańczyć przy muzyce płynącej z magnetofonu, z radia* → *tańczyć przy magne-*

¹⁵ Por. Buttler i in., op. cit., s. 367.

¹⁶ Kopečny, op. cit.

to fonie, przy radiu), Umiełiście przy skrzy-
 oach tarasie przy trąbie Ścinajcie z Tatarami Turków Pot
 II, 151, A ono kto ma miłość z nadzieją przy wierze Pot II,
 165, która kogo przy niewinności potka za onotę i miłość
 ojczyszny. Pas 196, Rużo wonne kwiatki Jaga przy pogodzie
 MorJ 66, pokazała zęby I przy uśmiechu pozwoliła gęby!
 MorJ 180, A syn rachuje ojcu swemu lata, Mąż żonę, żona męża zgładzi z
 świata; Przy tym frasunki, kłopoty, choroby MorZ II, 72, Dar
 to jest wielki gładkość przy urodzie MorZ II, 70, Nieczu-
 łość przy niewinności znakiem jest dowolnym wspaniałego u-
 myśłu Kras III, 85, Ale przy tych przymiota ch ma
 też i przypady Tremb I, 78, bo się przy ogniu krew zapala
 Boh II, 249, Przy miernej jednak nie rozpaczam d o l i
 Węg 31, i przy śdęci j adzie Złość tę ukróć nikczemną. Kniaź
 I, 63, Może tu przy tej woni io smak nie dbają. Karp 441,
 choć odtąd mieszkać na pustyni [...] pomału do niej przy ch l e-
 bie przyzwyczajając się Karp 1124, Zaręczać się i żenić przy
 wiejskiej muzyce MickPan 272, Myślałem, że pan także
 przy Boga pomocy Mijasz się z prawem. Słow III, 45, przy
 takiej latarni Obaczy kursą nogę diabła kusiciela. Słow III,
 12, Spojrzyj artysty okiem na minę, Na pajęczyny przy s ł o Ń c a
 promieniu Norwid I, 270, Czytanie i spisywanie głosów odbywa-
 ło się wczoraj przy akompaniamencie niespokojnego bicia
 serc głosowanych kandydatów, przy mroku i rumianej z o-
 rzy wieczornej zaglądającej do okien i na koniec przy a-
 kompaniamencie głođu, nie żartem dającego się uczuć członkom ko-
 mitetu wyborczego Sienk I, 73-74, Dobry Polak poci się już przy
 drugiej cyfrze dziesiątnej, przy piątej
 dostaje gorączki, przy siódmej zabija go apopleksja. Prus I,
 289, List twój spod Chełma, dziesiątego daty, Pieczętowany przy hu-
 ku armaty. Kon 451, Bogumił [...] wszystkie pola, prócz koniecznych
 przy trójpolówce ugorów, wziął pod uprawę. Dąbr I, 197,
 Weselono się przy kolędach, smakołykach i drze-
 wku Dąbr III, 481, Tylko przy pewnym usposobie-
 niu myśl o śmierci wywołuje lęk lub depresję. Tatar 259, Był duży,
 trzaskający mróz przy niebie słonecznym i wy-
 iskrzonym. Andrż 30, Zdarty głos pytającego przy ch ł o-
 pięcej, naiwnie otwartej twarzy był mu sympaty-
 czany. Brat III, 31, Przy piwie rozmawiali. Dobr 606.

Przyimek *przy* mający funkcję akcesoryjną łączy się z rzeczownikiem bądź zaimkiem wskazującym na okoliczność towarzyszącą jakiejś czynności. Jest to okoliczność szeroko rozumiana, bo towarzyszyć czynności może zarówno muzyka, pogoda, różne wyobrażenia (*przy niewinności, przy nocy, przy nadziei bożej*) jak i przedmioty materialne, np.: *czytał przy świecach, przy piwie rozmawiali*.

Funkcja akcesoryjna przyimka *przy* uwarunkowana jest znaczeniem rzeczownika, z którym przyimek występuje. Jeżeli po przyimku pojawia się rzeczownik nazywający istotę żywą, wtedy można mówić o funkcji socjatywnej przyimka *przy*, np. *rozmawiali przy matce*. Jeżeli zaś po przyimku występuje rzeczownik inny, najczęściej abstrakcyjny, to wtedy mamy do czynienia z funkcją akcesoryjną przyimka *przy*, np. *rozmawiali przy muzyce*.

Ta funkcja semantyczna rozwinęła się z socjatywnego znaczenia tego przyimka¹⁷. I tutaj możemy powiedzieć, że przyimek *przy* sygnalizuje bliskość związaną z jednoczesnym wystąpieniem okoliczności towarzyszących z czynnością nazywaną przez orzeczenie.

Przyimek *przy* w funkcji akcesoryjnej występuje również w innych językach słowiańskich, np.: w jęz. ukraińskim: *жыве пры в бо стві*¹⁸, w jęz. górnołużyckim: *dšensa je při mrozu*¹⁹, w jęz. serbsko-chorwackim: *krstili su ga bez kuma pri svijeć*²⁰, w jęz. czeskim: *Ve dne, v noci, jsme pracovali, v noci pri svetlech*²¹.

Wyrazy łączące się z przyimkiem *przy* w tej funkcji znaczeniowej występują w zdaniu w roli okolicznika akcesoryjnego, np. *rozmawiali przy piwie* lub przydawki okolicznościowej akcesoryjnej, np. *Drugi dzień żeglugi przy dobrym wietrze oszczędzał mi pracy*.

W tej funkcji semantycznej przyimek *przy* ma takie znaczenie jak przedrostek *przy-* w grupie 'towarzystwienie czemuś inną czynnością', np. *przybrząkać, przygwizdać, przyklaskać*.

¹⁷ Buttler i in., op. cit., s. 367.

¹⁸ Por. Kopečný op. cit.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Por. Příruční slovník...

IV. FUNKCJA CZASOWA

Wyrażenie przyimkowe z przyimkiem *przy* wskazuje na czas trwania czynności nazywanej przez orzeczenie. Jest to najczęściej czas przybliżony: *Czo Woytek gól ty luczi, to ge gól prz i g w a l c z e, hezye prsibyessawszy na ge go wyess* (1399 Hube 2b 75 SStp), *Więo gdy było prz y p o g r z e b i e, Nie lutując sama siebie żałobliwie narzekała* Bier 161, *Ale to Pan nadobnie tamże prz y s t w o r z e n i u człowieka postanowić raczył* Rejzywot 24, *prz y b i e s i e d z i e u niegoż w domu wymyślnie wsmiankę około wtargnienia Tatarów uczyniono* Koch II, 293, *chłopom prz y r o b o c i e minucyje czytata* Pot II, 115, *co nam prz y ś n i w i e pieśni zaczynała*. Szym 31, *Prz y p o d z i ę k o w a n i u potem po tysiąc złotych wzięli* Pas 132, *żem cię prz y b a n k i e c i e Rogaczem nazwał* MorJ 40, *wszystko by to była usłyszała prz y t y m p i e r w s z y m m o i m w y s t ę p i e* Kras II, 104, *małżonkę prz y p i e r w s z y m p o ł o g u utracił*. Kras IV, 52, *Bliźniakom dała życie powtórne prz y zgonie*. Tremb I, 97, *prz y p o ż e g n a n i u myśl mi przysła okropna* Karp 1195, *na których grają prz y w y s i a d a n i u z kryp* BogW 36, *Ran tych nie dostał pewnie prz y c z y t a n i u mszału*. MickPan 32, *I oddał ducha prz y s t r z a l e harmaty* Słow I, 73, *Kliska tytułowa pękła dziś, prz y b i c i u gazety* Sienk I, 20, *Gość rozebrał się, prz y c z y m z a u w a ż y ł e m, że jego spodnie są jeszcze bardziej wytarte [...] niż futro*. Prus II, 156, *prz y k o Ń c u m a r c a, Wokulski przyszedłszy do panny Izabeli zastał ją w doskonałym humorze*. Prus II, 239, *Dręta prz y k a ż d y m o d g ł o s i e czyiohs kroków na schodach* Dąbr III, 523, *Zasnęła już prz y d n i u, a zbudziło ją namiętne gwizdanie młodych wilg* Dąbr III, 608, *przysnała się, że ją wczoraj stłukła prz y z m y w a n i u* Nałk II, 117, *Z podobnego źródła płynie część przyjemności, jakiej doznaje się prz y m y ś l e n i u* Tatar 124, *prz y o s t a t n i e j w i a d o m o ś c i głośnie szmery rozległy się na werandzie*. Andrż 294, *Chciał być elegancki prz y t e j r e k w i s y c j i*. Brat III, 82, *dopiero prz y r o z s t a n i u Barczyński powiedział* Dobr 575.

Przyimek *przy* mający funkcję czasową, łącząc się z rzeczownikiem lub zaimkiem, wskazuje na czas trwania czynności nazywanej przez orzeczenie. W tym wypadku przyimek *przy* również sy-

gnalizuje bliskość - bliskość czasową czynności i okoliczności wskazywanej przez wyrażenie przyimkowe. Jest to najczęściej czas przybliżony.

W innych językach słowiańskich przyimek *przy* sygnalizuje również relacje czasowe, np.: w jęz. staro-cerkiewno-słowiańskim: *pri večerě*, w jęz. górnołużyckim: *při snědanju*, w jęz. czeskim: *při večeri*, w jęz. rosyjskim: *my vam pri žitji postavim pamjatnik*, w jęz. serbsko-chorwackim: *pri zalasku sunca*, w jęz. bułgarskim: *pri večer*²², w jęz. macedońskim: *pri izdavanje to na potvrđite grajanite treba lično da pristvuvaat*²³.

Przyimek *przy* w tej funkcji znaczeniowej może wymieniać się z przyimkiem *podczas*, np. *wczoraj tatuś mówił przy kolacji* || *podczas kolacji*; *dbasz o interesa nawet przy obiedzie* || *podczas obiadu*.

Grupa syntaktyczna występująca z przyimkiem *przy* w tej funkcji znaczeniowej pełni w zdaniu rolę okolicznika czasu, np. *mam mieć goście przy wieczerzy* lub przydawki okolicznościowej czasu, np. *Poza kilkoma zdawkowymi słowami przy powitaniu Szczuka nie miał do tej pory okazji porozmawiać z Kalićkim*.

V. WSKAZANIE NA POSIADANIE CZEGOŚ, KORZYSTANIE Z CZEGOŚ

Wyrażenie przyimkowe z przyimkiem *przy* wskazuje na to, co podmiot posiada, z czego korzysta, np. *jestem przy zdrowiu*. Włączone tu zostały również konstrukcje typu: *przy mnie komenda*, *przy mnie sława*, dające się przetransformować, bez zmiany znaczenia całego zdania, w konstrukcje typu: *jestem przy komendzie*, *przy sławie*. Istnieje tu tylko różnica syntaktyczna.

W tej grupie znajduje się wiele konstrukcji, które dziś nie są już używane. Materiał został tu podzielony na dwie podgrupy: a) konstrukcje, które wyszły z użycia; b) konstrukcje używane współcześnie.

²² Por. Kopečný, op. cit.

²³ Rečnik na makedonskiot jazik, Skopje 1961-1966.

1. Konstrukcje, które wyszły z użycia

Iaco yest Marcin dal Wolcze pozagu dwadszeszcze grziwen, a ti penadze przi Mirosławe ostali (1396 Pozn 314 SStp), *O ktore srebro yo schathy Jan na mya zalował, przi tem mya yednacze ostawylu* (1443 Zap Warsz nr 718 SStp) *A też snadź powiedają, by przy z łocie bywał.* RejDz VII, 333, *Aby każdy stan przy jego własnościach zostawił* RejDz VII, 610, *Aby każdy zostawał przy sprawiedliwości* RejDz VII, 350 (konstrukcje *zostać przy* tym, *przy* życiu, *przy* swoimi są używane współcześnie, natomiast połączenia z innymi rzeczownikami, np. *zostać przy* majątku, *przy* herbie, *przy* sprawiedliwości dziś używane nie są; nie można więc mówić tu o wyjściu z użycia konstrukcji jako schematu składowego, ale o innych uwarunkowaniach leksykalnych tego połączenia), *Ale jeśli przy jednej tylko masz zostać, raczej przy cności niż przy nauce zostań* Koch II, 261, *stójcie mocno przy jednej katolickiej wierze* Skar 102, *Przy wolności stawając* Pot. II, 86, *jużem był przy dobrej pamięci* Pas 409, *przy korzyści i przy sławie zostań.* MorJ 362, *jakby przy nich najwyższa była władza.* Kras IV, 65, *W trzecim akcie utrzymuje się mój paryżanin przy jednej wiosce tylko* Boh II, 425, *Przy gorzkim tylko żalu przyszło zostać* Karp 396, *Nagrodzić wam, a zostać przy swoim zaszczycie* Zab I, 107, *I że przy nas jest dawna władza wybierania* Węg 151, *Rząd został przy mnie* MickPan 251, *A ty, mój swat, przy bukiecie* Jak Gaweł. Słow IV, 300, *Ale gdyby została przy baronie Krzeszowskim [...] przywlokłaby się trzecia do mety.* Prus I, 278, *Pani Barbara była o tyle przy siłach, że sama objaśniła go swoim dobitnym głosem* Dąbr III, 530, *Stąd przy idei, która się zrealizowała, można tylko z zamkniętymi oczami.* Nałk I, 208.

2. Konstrukcje, które są używane także współcześnie

Zna, co lepiej, a przedsię przy gorszym zostaje Koch I, 172, *Zostałem tą razą przy dawnym moim nazwisku* Grundrypp Kras IV, 95, *tak wielkie zyski przy życiu go u-*

trzymać nie mogły Karp 845, oni jednak obstawali przy swoim Hoff 116, owi raczej przy zmysłach niezdrowych będąc, nadziei jednej szukali. Norwid I, 199, gdy pan Łęcki zostanie bez grosza przy duszy, jego uroczą córkę [...] wyjdzie za barona albo marszałka Prus I, 271, ja zostanę przy moim dziwactwie Dąbr IV, 851, Pan Katelba wiedział, że upierać się przy swoim zdaniu, to nie zawsze znaczy zyskiwać na powadze. Dąbr II, 196, obstawanie przy sprawie przeciw od dawna przepadłej. Nałk II, 175, I przy tym przekonaniu pozostał hellenizm, że człowiek tworzy swe szczęście Tatar 64, czy pan sądzi, panie pułkowniku, że Anglicy zostawią nas przy życiu? Dobr 476.

W tej grupie znalazły się wyrażenia przyimkowe zakwalifikowane przez autorów Słownika języka polskiego pod red. Witolda Doroszewskiego do grupy oddzielnej 'uzupełnienie stroju, uniformu (broń w tym charakterze)', np. *chadzał przy zegarku*²⁴. Moim zdaniem nie ma żadnej różnicy semantycznej przyimka *przy* między konstrukcjami *chodzić (być) przy zegarku*, *przy szablach*, *przy bukiecie* a połączeniami *być (zostać) przy cności*, *przy wolności*, *przy dobrych obyczajach*.

W takich związkach przyimek *przy* pojawia się dzisiaj w języku potocznym rzadko. Utrwaliły się tylko pewne sfrazeologizowane połączenia, np. *być przy zdrowych zmysłach*, *zachować przy życiu*. W języku potocznym występują również konstrukcje uwarunkowane rekcją czasownika, np. *upierać się przy czym*, *obstawać przy czym*.

W innych językach słowiańskich przyimek *przy* także występuje w tej funkcji znaczeniowej, np. w jęz. czeskim: *byť při penězích*, w jęz. ukraińskim: *pry rozumi buty*, *pry zdorovju*²⁵, w jęz. macedońskim: *tojnee pri pari*²⁶.

Przyimek *przy* w tej funkcji znaczeniowej może wymieniać się niekiedy z przyimkiem *u*, np. *gdyby została przy baronie Krzeszowskim [klacz] || u barona Krzeszowskiego*.

²⁴ Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski,...

²⁵ Por. Kopečny, op. cit.

²⁶ Por. Rečnik...

Grupy syntaktyczne z przyimkiem przy w tym znaczeniu mogą pełnić następujące funkcje składniowe:

- 1) dopełnienia, np. *upierał się przy swych sądach;*
- 2) okolicznika akcesoryjnego, np. *Przy sławie ma każdy mocno stać;*
- 3) przydawki dopełniającej, np. *obstawanie przy sprawie przecieś od dawna przepadłej;*
- 4) przydawki okolicznościowej akcesoryjnej, np. *stawania śmiało przy królu i ojezyźnie.*

VI. WSKAZANIE NA PRACĘ, CZYNNOŚĆ WYKONYWANĄ PRZY KIMŚ, PRZY CZYMŚ

Wyrażenie przyimkowe z przyimkiem przy wskazuje na to, z czym, z kim wiąże się czyjaś praca, wykonywana czynność, np. *Ize mają myeczy pylnosczy przy bracie nymocznych y tez przy syostrach* (1484 Reg 719 SS^t), *Książdz wszystko chce mieć w kłopotcie, Stoi by wojt przy robocie* RejdZ I, 58, *Albo przy widłach poczqđ, albo przy kwaterce* Pot II 114, *Nikt mię jednak przy podłej nie zastał robocie* Węg57, *Węzczyźni palą lulki, kobiety przy prątkach* MickPan 135, *bo co by zostało czasu od posług przy żonie, to pieściłbym jej dziecinę.* Prus I, 229, *Pan musi mieć dużo zajęcia przy takim magazynie* Prus I, 86, *Natychmiast wybiegł po Ludwiczkę, która bywała również babką przy położnicach.* Dąbr I, 63, *żonę pana widziałem tylko ciągle samą albo przy dziecku.* Dąbr III, 516, *ja pomogę przy tym praniu.* Dąbr III, 553, *Chyba jej nie szło o tę trochę jedzenia i robotę przy rodzinnej matce.* Nałk II, 79, *żołnierz przydzielony jej [...] do pomocy przy dźwiganii noszy zniknął gdzieś momentalnie.* Brat II, 182, *Kolumb nie wie, że mózg Zygmunta pracuje spokojnie jak przy naturalnym zadaniu z matematyki.* Brat I, 150.

Ta funkcja przyimka przy uzależniona jest od znaczenia nadrzędnika, z którym łączy się wyrażenie przyimkowe. Czasowniki lub rzeczowniki, które są przez wyrażenie przyimkowe określane, nazywają czynności związane z pracą lub wykonywaniem jakiejś czynności, np. *mózg Zygmunta pracuje spokojnie jak przy naturalnym zadaniu.*

Również w jęz. czeskim, przyimek przy występuje w tej funkcji znaczeniowej, np. *Pomáhal otei při hospodářství*²⁷.

²⁷ příruční slovník...

Grupy syntaktyczne występujące z przyimkiem *przy* mogą pełnić tu różne funkcje składniowe:

1) dopełnienia: *nade wszystko miała przy nich [przy dzieciach] co niemiara zajęcia;*

2) okolicznika akcesoryjnego: *albo przy widłach po-
czął, albo przy kwaterce;*

3) przydawki dopełniającej: *chyba nie szło jej o tę robotę
przy rodzonej matce;*

4) przydawki okolicznościowej akcesoryjnej: *przerwano roboty
przy budowie domów robotniczych.*

Przyimek *przy* w tej funkcji semantycznej może niekiedy wymieniać się z przyimkiem *w*, np. *Pan musi mieć dużo zajęcia przy takim magazynie || w takim magazynie, pomogę przy tym praniu || w tym praniu, biegali pomagając przy tej lub innej robocie || pomagając w robocie.*

VII. FUNKCJA PORÓWNAWCZA - KONTRAST

Wyrażenie przyimowe z przyimkiem *przy* pełni tu funkcję tła porównawczego dla innego rzeczownika w zdaniu, np. *Za fraszkę prawie stanie mój rozum przy jego. Koch I, 135, Jakoby przy łabęciach postawił kto kruki Pot I, 371, Nie znać muchy przy orle, myszy przy wielbłądzie Pot II, 28, Taka surowość przy tak pięknej skroni MorJ 238, Jako przy słońcu drobne gwiazdy gaśnie. MorJ 242, Zgasł przy rumianej szkarłat ich jagodzie MorJ 181, Bo są tyle wszyscy królowie, co dobre motyle, Muchy i mrówki przy swym Stworzycielu MorZ II, 42, Lilije, róże, gdy się przy twarzy twej widzą, Tante bledną MorZ I, 198, Ale i słonecznych Promieni światło gaśnie przy twych oczu wdzięcznych MorZ I, 198, mój rumieniec gaśnie przy ich licach Hoff 98, Chociaż ten czarny żupan smutny przy siwiznie Mal 40, gwiazdy gasną Przy jego jasnych oczach. Słow III, 289, Lecz chłop ateński przy nich wygląda dziecinnie Norwid II, 50, czarne oczy Przy jak śnieg białej grzywie stoją mi jeszcze w pamięci Norwid I, 240, Przy marszałku i baronie wygląda jak Apollo Prus I, 309, Wokulski otarł pot z*

twarzy, która przy białej chustce wydawała się prawie popielata Prus II, 336, Wyglądam przy nim, jak austriackie cygaro przy byku. Prus I, 294, Były dziwne, nienaturalnie sztywno się wijące przy czarnych, prostych [włosach] Dąbr I, 147, Znajdowano urok nawet w pasmie siwizny, przy którym reszta włosów [...] całkiem się czarną zdawała. Dąbr IV, 858, Sabina przy żywiołowo skrzętej, wciąż o coś zabiegającej siostrze zdawała się cokolwiek flegmatyczna. Dąbr III, 437, Panna Barbara wyglądała przy niej na niedorośli dziewczynkę Dąbr I, 12.

Porównania tego typu i zdania uwydatniające kontrast między jednym przedmiotem a drugim występują w przebadanych tekstach bardzo rzadko.

W tej funkcji znaczeniowej przyimek przy występuje również w jęz. macedońskim: *umot tvoj pri negoviot* 'twój rozum w porównaniu z jego [rozumem jest nieszczególny]',²⁸

Antoni Krasnowolski wyrażenia syntaktyczne z przyimkiem przy mające funkcję porównawczą, np. *zgasły jak świece przy pochodniach, Przy marszałku i baronie wygląda jak Apollo* klasyfikuje jako porównawczy okolicznik stopnia²⁹.

Przyimek przy nie może tu wymieniać się z żadnym innym przyimkiem.

VIII. FUNKCJA WARUNKOWA

Wyrażenie przyimkowe z przyimkiem przy wskazuje warunek konieczny dla zaistnienia czynności lub stanu.

1. Jednoczesność wystąpienia warunku i czynności

ale też przy chłodzie i głodzie odechce się Wotewodzie Zab III, 183, *Matko! przy powinnym względzie*

²⁸ Rečnik...

²⁹ A. Krasnowolski, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa 1909, s. 91-92. Autor stwierdza: "Porównanie nierówności przy stopniu równym albo przy orzeczniku rzeczownym lub słownym określa się przez wyrażenia przyimkowe w porównaniu (z czym), wobec [...] lub przy, np. Piękneś w obliczu ziemi i piękne przy niebie. Krasz".

Serac to moje za odpowiedź będzie... Książ V, 12, przed tym przy pewnej dozie przezorności i rozsądku można się bronić. Sienk II, 89, Praktyczne to pojmowanie miódowych miesięcy może się rozpowszechnić przy coraz więcej rozkrzewiającym się zapatrywaniu na małżeństwo ze strony wyłącznie utylitarnej. Sienk I, 38, przy tak bezinteresownej miłości dobro społeczne mogłoby się utopić Sienk I, 180, Przy tak intensywnej gospodarce [...] dzienny robotnik powinien się opłacać. Dąbr III, 481, majątki stałyby lepiej przy takich wydajnej pracy. Dąbr III, 512, Natomiast nadsieje pani Barbary, co do tego, że Bogumił przy Katelbie będzie miał mniej roboty, spełży na niczym [jeśli będzie Katelba]. Dąbr I, 134, przy pewnym usposobieniu jedna z odróżnionych kategorii przyjemności może brać nad pozostałymi górę Tatar 131, 4le przy pomyslnym losie jest łatwiejsze do osiągnięcia [szczęście] Tatar 28, Przy odrobinię zdecydowania będę z niej dziś zdejmował tę suknię Brat III, 162, Przy dwóch podmiotach czasowniki takie mogą [...] oznaczać akcje Śmiech 48, Przy wskaźnikach zespolenia w rodzaju gdy, jak [...] zdania te także wyrażałyby czynności jednoczesne Śmiech 71, także przy różnych podmiotach czynność zdania podrzędnego może być wcześniejsza Śmiech 80, Przy dwóch podmiotach [...] kolejność czynności może być interpretowana dowolnie. Śmiech 83, przy życiu form osobowych mogłoby być tylko: wyszedł i cicho zamknął drzwi Śmiech 110, Przy zestawieniu innych form czasownikowych akcje mogą być jednoczesne Śmiech 141.

2. Następczość warunku i działania

przy pozwoleniu królewskiej orkiestry mógłbym [...] znaczne odnieść korzyści. BogW 97, Stopień ognia ducha naszego przy spełnieniu ofiary przenaświętszej da nam wiarę spójki naszej duchowej MickDz XIII, 109, przy zmianie warunków, przy odpowiednim postępowaniu mogą nawet przyjść okresy powrotu do przytomności. Dąbr I, 141, Przy takim umiędzynarodowieniu handlu i przemysłu żadne państwo dłużej odcięcia od świata nie wytrzyma. Dąbr IV. 867, nie jest wcale tak, by zadowolenie z życia było możliwe tylko przy pomyslnym losie Tatar 25, Przy sprzyjających okolicz-

n o ś c i a o h n a s s p r z y j a c i e l m ó g ł y ł a t w o z a p o m n i e ć Andrż 149,
P r z y d o b r y o h c h ę o i a c h i s z c z ę ś l i w y m z b i e -
g u o k o l i o z n o ś c i m o ż n a b y ł o p e w n e g o d n i a z o s t a ć s z t u b o w y m .
 Andrż 234.

Znaczenie warunkowe przyimka *przy* jest uzależnione od formy czasownika. Orzeczenie musi być wyrażone formą czasu przyszłego, trybu warunkowego lub czasownikiem *móć*³⁰, np. *p r z y p i ę k n e j p o g o d z i e p ó j d z i e m y w g ó r y* - funkcja warunkowa; *p r z y p i ę k n e j p o g o d z i e p o s z l i ś m y w g ó r y* - funkcja akcesoryjna lub przyczynowa. Również szyk wyrazów w zdaniu ma wpływ na znaczenie przyimka *przy*, np. *p r z y p i ę k n e j p o g o d z i e p ó j - d z i e m y w g ó r y* - funkcja warunkowa 'jeśli będzie piękna pogoda'; *w g ó r y p ó j d z i e m y p r z y p i ę k n e j p o g o d z i e* - funkcja akcesoryjna.

Zdaniem Danuty Buttler znaczenie warunkowe przyimka *przy* jest drugą podstawową funkcją tego przyimka³¹. Z tego znaczenia rozwinęła się funkcja przyczynowa, przyzwalająca i związek następczości warunku i działania. Przebadane teksty literackie nie ilustrują jednak właśnie takiego rozwoju znaczeń przyimka *przy* w czasie. Użycia przyimka *przy* w znaczeniu warunkowym pojawiają się później niż użycia w znaczeniu przyczynowym lub przyzwalającym. Oczywiście, nie dowodzi to, iż przyimek *przy* nie miał wcześniej znaczenia warunkowego niż wskazuje na to zebrany materiał (II poł. XVIII w.).

W tej funkcji znaczeniowej przyimek *przy* występuje również w innych językach słowiańskich, np. w jęz. czeskim: *p ř i d o b r é v ů l i j e m o ŷ n o s e d o h o d n o u t* [=je-li dobrá vůle]³² 'przy dobrej woli można się porozumieć', w jęz. macedońskim: *p r i u s l o v t i d a d o j d e ŷ*³³ 'pod warunkiem, że ty przyjdiesz'.

Przyimek *przy* w znaczeniu warunkowym nie może wymieniać się z żadnym innym przyimkiem.

Słownik poprawnej polszczyzny³⁴ nie zaleca wyrażen z przyimkiem *przy* zastępujących zdanie warunkowe z *jeśli*, np. *P r z y*

³⁰ Ustalenie: Buttler l in., op. cit., s. 367.

³¹ Buttler i in., op. cit., s. 367-368.

³² Słownik...

³³ Rečnik...

³⁴ Słownik poprawnej polszczyzny,...

większej wydajności pracy [oś zostanie osiągnięte] - Jeśli wydajność pracy będzie większa [...]

Grupa syntaktyczna z przyimkiem *przy* pełni tu funkcję okolicznika warunku.

IX. FUNKCJA PRZYCZYNOWA

Wyrażenie przyimkowe z przyimkiem *przy* nazywa czynnik decydujący o wystąpieniu czynności, np. *Przydasz się ty tam przy twojej rzeszowości* Pas 284, *przy panującym wielożeństwie w Chinach, familija cesarska tak jest rozrodzona* Karp 1199, *co przy równie ogólnej biedzie, przy wiecznych terminach, przy powszechnych narzekaniach, przy długach ect. jest wydatkiem podobno absolutnie naszą możliwością przechodzącym*. Sienk II, 3, *Kredyt przy dzisiejszym procencie od kapitału trudny jest i niebezpieczny*. Sienk II, 71, *przy takim chaosie w domu i mie w końcu zaczęły się miśzać klepki*. Prus I, 439, *Przecież przy takich rządach to można amysły stracić!* Dąbr III, 438, *sadawał sobie pytanie, czy nie traci czego przy onym wuwyzszeniu*. Dąbr IV, 752, *przy braku sił duchowych, a może i fizycznych, żyje śle*. Dąbr III, 592, *co było tak lekkomyślne przy jego wysokim ośnieniu* Nałk II, 45, *Byłoby to zabawne w jego wieku i przy jego powierzhowności*. Nałk I, 146, *Rosjanie przy użyciu czołgów przełamali linię niemiecką* Dobr 488.

Przyimek *przy* łączy się tutaj z grupą wyrazów nazywających przyczynę zaistnienia czynności bądź stanu. Zdaniem D. Buttler ta funkcja semantyczna przyimka *przy* rozwinęła się ze znaczenia warunkowego³⁵.

Również w jęz. czeskim przyimek *przy* występuje w tej funkcji znaczeniowej, np.: *Mohla byste mu [...] při té příležitosti to [...] platno svěřit*³⁶.

Grupa syntaktyczna z przyimkiem *przy* pełni tu funkcję okolicznika przyczyny.

³⁵ Buttler i in., op. cit., s. 368.

³⁶ Příruční slovník...

Przyimek przy w tym znaczeniu nie może być wymieniany z żadnym innym przyimkiem. Istnieje tu tylko możliwość zamiany przyimka przy na wyrażenie pełniące taką funkcję, np. *wskutek, z powodu: przy braku sił syje śle || wskutek braku sił; z powodu braku sił; co było tak lekkomyślne przy jego wysokim ciśnieniu || z powodu wysokiego ciśnienia.*

X. FUNKCJA PRYZYWAJĄCA

Wyrażenie przyimkowe z przyimkiem przy nazywa okoliczność, która powinna udaremnić zaistnienie czynności, np. *Rozumie, że mu zmoknąć przy nagęstszym dźwięku* RejDz VII, 545, *Przy usposobieniu do wzajemnej podejrzliwości [...] znajduje pokłask* Sienk I, 6, *Tamten przy swoich wadach dumny był jak szatan* Sienk I, 151, *przeciw sile natury przy lepszych chęciach nie poradzić nie można!* Sienk I, 157, *Kraessowski przy całym swym bzikostwie i próśniactwie jest człowiek uczciwy.* Prus I, 301, *pani Barbara myślała, że na wsi przy największych staraniach nie mogła nigdy do podobnego pięknego stanu swoich trawników doprowadzić.* Dąbr IV, 853, *umiała nawet przy niepomysłnych warunkach osiągnąć zadowolenie.* Dąbr II, 262, *ale to stawało się tylko sposobnością do wykazywania, jak przy największych oszczędnościach i biedzie można mieć wszystko* Dąbr II, 165, *Tam przy całym zniszczeniu urządzenie domu jest całkiem przyzwoite* Dąbr I, 98, *Przy całej swej zalotności piękna Francuzka znała się doskonale na interesach.* Dobr 188, *nawet przy słabym umocnieniu ulic mogliśmy uważać, że jesteśmy w położeniu pomyslnym.* Dobr 490, *W tej nowej hierarchii profesor archeologii, przy całej swej wojskowej niezarađności, stał nieporównanie wyżej niż człowiek w stylu Kostrzewy* Dobr 55, *zdawał sobie sprawę, że przy całym podobieństwie [...] istnieje między nimi zasadnicza różnica.* Dobr 363, *lecz przy tym całym niechlujstwie nędzy, bujne, zgiełkliwe życie kipiło dokoła.* Andrż 345.

Przyimek przy w funkcji przyzwalającej łączy się z wyrazami nazwującymi okoliczność, która jest czynnikiem negatywnym, prze-

ciwstawiającym się wykonaniu czynności. Ta funkcja serantyczna przyimka *przy* rozwinęła się ze znaczenia przyczynowego³⁷.

W tej funkcji znaczeniowej przyimek *przy* występuje również w innych językach słowiańskich, np. w jęz. czeskim: *při peněžích nedostatek trpí*, w jęz. bułgarskim: *при такава богатство ходи като просяк*, w jęz. macedońskim: *при две мајки без мајка*³⁸.

Grupa syntaktyczna z przyimkiem *przy* pełni w zdaniu funkcję okolicznika przyzwolenia.

Przyimek *przy* w funkcji przyzwalającej może wymieniać się z przyimkiem *mimo*, np. *przy najlepszych chęciach nic poradzić nie można* || *mimo najlepszych o hęci*; *przy całym podobieństwie istnieje między nimi różnica* || *mimo całego podobieństwa*.

Tego typu konstrukcje nie są zalecane przez *Słownik poprawnej polszczyzny*³⁹.

XI. WNIOSKI

1. Znaczenia grup wyrazowych zawierających przyimek *przy* sygnalizowane przez ten przyimek

1) funkcja lokatywna - wskazuje na relacje przestrzenne przedmiotu lokalizowanego względem lokalizatora, np. *dom przy mieście*, *klamka przy drzwiach*;

2) funkcja socjatywna - występuje z wyrazem nazywającym osobę towarzyszącą jakiejś czynności, np. *powiedział to przy ojcu*, *przy rodzinie*. Przyimek *przy* sygnalizuje bliskość związaną z towarzyszeniem podmiotowi przy czynności nazywanej przez orzeczenie;

3) funkcja akcesoryjna - przyimek *przy* wskazuje bliskość związaną z jednoczesnym wystąpieniem z czynnością nazywaną przez orzeczenie - okoliczności jej towarzyszących, np. *spacerować przy księżycu*, *tańczyć przy muzyce*;

³⁷ Buttler Iln., *op. cit.*, s. 368.

³⁸ Kopečný, *op. cit.*, takie użycie przyimka jest w języku macedońskim uważane za książkowe, obce językowi ludowemu - por. *Rečnik...*

³⁹ *Słownik poprawnej polszczyzny...*

4) funkcja czasowa - przyimek *przy* wraz z grupą syntaktyczną, w której skład wchodzi, wskazuje na czas trwania czynności nazywanej przez orzeczenie. W tym wypadku przyimek sygnalizuje bliskość czasową czynności i okoliczności wskazywanej przez wyrażenie przyimkowe. Jest to najczęściej czas przybliżony, np. *dyskutowali o tym przy obiedzie*;

5) wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś - przyimek *przy* wraz z wyrazami, z którymi się łączy, wskazuje na to, co podmiot posiada, z czego korzysta, np. *został przy majątku*. W takich związkach przyimek *przy* pojawia się dzisiaj rzadko. Utrwaliły się tylko pewne s frazeologizowane połączenia, np. *był przy zdrowych zmysłach*. Występują również konstrukcje uwarunkowane rekcją czasownika, np. *upierać się przy czym, obstawać przy czym*;

6) wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy kimś, przy czymś - w tej grupie przyimek wraz z rzeczownikiem wskazuje na to, z czym, z kim wiąże się czyjaś praca, wykonywana czynność, np. *pomogę przy tym praniu*;

7) funkcja porównawcza - kontrast - przyimek *przy* występuje tu z wyrazami, które są tłem porównawczym dla innego rzeczownika, np. *Wokulski przy marszałku i baronie wyglądał jak Apollo*;

8) funkcja warunkowa - w tej funkcji semantycznej przyimek *przy* łączy się z grupą wyrazów nazywających warunek konieczny dla zaistnienia czynności lub stanu, np. *majątki stałyby lepiej przy takiej wydajnej pracy*;

9) funkcja przyczynowa - przyimek *przy* łączy się tutaj z grupą syntaktyczną nazywającą przyczynę zaistnienia czynności bądź stanu, np. *przy braku sił duchowych, a może i fizycznych, żyje źle*;

10) funkcja przyzwalająca - w tej grupie semantycznej przyimek *przy* łączy się z wyrazami nazywającymi okoliczność, która powinna udaremnić zaistnienie czynności wyrażanej przez orzeczenie, np. *umiała nawet przy niepomysłnych warunkach osiągnąć zadowolenie*.

Zdaniem D. Buttler "przyimek *przy* stał się niemal uniwersalnym wykładnikiem różnorodnych relacji łączących człony wypowiedzi, np. stosunku przyczynowego, warunkowego, czasowego itd., sygnalizuje najogólniejszy związek współwystępowania w czasie i

przestrzeni. Rozwój znaczeniowy przyimka *przy* byłby więc przykładem krańcowego uogólnienia funkcji wyrazu pomocniczego - środka budowy schematów syntaktycznych⁴⁰

2. Związek funkcji semantycznej i syntaktycznej

przyimka *przy*

Syntaktyczny charakter grupy wyrazowej zawierającej przyimek *przy* jest ściśle związany z jej znaczeniem. Takie wyrażenia przyimkowe mogą pełnić następujące funkcje składniowe:

- 1) okolicznika miejsca - funkcja lokatywna, np. *baba dybie przy płocie*;
- 2) okolicznika czasu - funkcja czasowa, np. *przy mszy trafił się w kościele*;
- 3) okolicznika akcesoryjnego - a) funkcja akcesoryjna, np. *I przy uśmiechu pozwoliła gęby*;
b) wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś, np. *przy tym herbie została*;
c) wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy czymś, np. *namordował się przy młocarni*;
- 4) porównawczego okolicznika stopnia - funkcja porównawcza - kontrast, np.: *zgasły jak świece przy pochodniach*;
- 5) okolicznika warunku - funkcja warunkowa, np. *ale też przy chłodzie i głodzie odchce się Wojewodzie*;
- 6) okolicznika przyzwolenia - funkcja przyzwalająca, np. *tam przy całym zniszczeniu urządzenie domu jest całkiem przyzwoite*;
- 7) okolicznika przyczyny - funkcja przyczynowa, np. *przy braku sił [...] żyje źle*;
- 8) dopełnienia - a) funkcja socjatywna, np. *używać przy panu swoim*;
b) wskazanie na posiadanie czegoś,

⁴⁰ Buttler i in., op. cit., s. 368.

- korzystanie z czegoś, np. *uparł się przy sprawie*;
- c) wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy kimś, np. *Dudzió, stróżujący przy trzech Niemcach*;
- 9) przydawki okolicznościowej:
- miejsca
    - a) funkcja lokatywna, np. *zatrząsk przy drzwiach*;
    - a) funkcja akcesoryjna, np. *dzień żeglugi przy dobrym wietrze*;
    - b) wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy czymś, np. *przerwano roboty przy budowie domów robotniczych*;
    - c) wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś, np. *stawiania śmiatko [...] przy ojczyźnie*;
  - akcesoryjnej
    - funkcja czasowa, np. *Poza kilkoma słowami przy powitaniu Szczyka nie miał do tej pory okazji porozmawiać z Kalickim*;
- czasu
- 10) przydawki dopełniającej
- a) funkcja socjatywna, np. *dał się uprosić na młodsziana przy swej niedoszłej narzeczonej*;
  - b) wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy kimś, np. *czuwanie przy ojcu męczyło ją*;
  - c) wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś, np. *obstawanie przy sprawie od dawna przepadłej*.

3. Związek przyimka przy z innymi przyimkami

Przyimek przy może być współcześnie w pewnych znaczeniach wymieniany z następującymi przyimkami:

koło - funkcja lokatywna, np. *ustawiał go przy lewym łokciu* || *koło lewego łokcia*;

- obok* - funkcja lokatywna, np. *ustawiał go przy lewym łoku* || *obok lewego łokcia*;
- mimo* - funkcja przyzwalająca, np. *przy najlepszych chęciach nie poradzić nie można* || *mimo najlepszych chęci*;
- podczas* - funkcja czasowa, np. *dbasz o interesy nawet przy obiedzie* || *podczas obiadu*;
- w* - a) funkcja lokatywna, np. *była w służbie przy dworze* || *we dworze*;
b) wskazanie na pracę, czynność wykonywaną przy czymś, np. *pomogę przy tym praniu* || *w tym praniu*;
- z* - funkcja socjatywna, np. *przy nim nie bałam się niczego* || *z nim*; *było mu dobrze przy Teresie* || *z Teresą*;
- u* - a) wskazanie na posiadanie czegoś, korzystanie z czegoś, np. *gdyby została przy baronie Krzeszowski* [klacz] || *u barona Krzeszowskiego*;
b) funkcja socjatywna, np. *wychowywał się przy stryju* || *u stryja*.

Katedra Współczesnego
Języka Polskiego Uł

Maria Witkowska-Gutkowska

FUNCTIONS OF THE PREPOSITION *PRZY* IN THE POLISH LANGUAGE

The lexical meaning of the preposition *przy* is very generalized. It is closely correlated with the syntactic function of a prepositional phrase containing this preposition. The preposition *przy* signals the following meanings of word groups which it is part of: 1) the locative function as in: *zatrząsk przy drzwiach*; 2) the sociative function as in: *opowiadać przy matce*; 3) the accessory function as in: *wędrować przy pięknej pogodzie*; 4) the temporal function as in: *rozmawiać przy obiedzie*; 5) the function of possession or of utilization of something as in: *zostać przy majątku*; 6) the indication of work or action performed in the presence of somebody or something

as in: *pomóc przy praniu*; 7) the comparative function - contrast as in: *Wokulski przy marszałku i baronie wygląda jak Apollo*; 8) the conditional function as in: *przy dobrych chęciach i szczęśliwym zbiegu okoliczności można było pewnego dnia zostać sztubowym*; 9) the causative function as in: *przy braku sił duchowych, a może i fizycznych, żyje źle*; 10) the concessive function as in: *tam przy całym zniszczeniu urządzenie domu jest całkiem przyzwoite*.

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I OBJAŚNIENIA SKRÓTÓW

- Andrz - J. Andrzejewski, *Popiół i diament*, Warszawa 1966.
- Asn - A. Asnyk, *Wybór poezji*, Warszawa 1956.
- Bier - Biernat z Lublina, *Wybor pism*, Wrocław 1954, (BN nr 149, Ser. I).
- BogW - W. Bogusławski, "Cud mniemany czyli krakowiacy i górale" oraz "Dzieje Teatru Narodowego w skróceniu", oprac. dr J. Mijas, Kraków 1951, (Biblioteka Arcydzieł Poezji i Prozy, red. S. Pigoń, nr 76).
- Boh - F. Bohomolec, *Komedie*, t. I-II, oprac. J. Kott, Warszawa 1959.
- Brat - R. Bratny, *Kolumbowie rocznik 20*, t. I-III, Warszawa 1968.
- Dąbr - M. Dąbrowska, *Noce i dnie*, t. I-IV, Warszawa 1950.
- Dobr - J. Dobraczyński, *Najeźdźcy*, Warszawa 1967.
- Hoff - K. z Tańskich Hoffmanna, *Dziennik Franciszki Krasińskiej*, oprac. Z. Lewinówna, Warszawa 1961.
- Karp - F. Karpiński, *Dzieła*, nakładem drukarni "Czasu", Kraków 1862.
- Kniaź - F. D. Książnin, *Dzieła*, wyd. Breitkopf et Haertel, Lipsk 1837.
- Koch - J. Kochanowski, *Dzieła polskie*, t. I-II, Warszawa 1972.
- Kon - M. Konopnicka, *Poezje*, Warszawa 1969.
- Kras - I. Krasicki, *Pisma wybrane*, t. I-IV, red. T. Mikulski, Warszawa 1954.
- Mal - A. Małczewski, *Maria. Powieść ukraińska*, oprac. R. Przybylski, Warszawa 1960.
- MickDz - A. Mickiewicz, *Dzieła*, t. XIII, *Pisma różne*, wydanie narodowe, 1955.

- MickPan - A. M i c k i e w i c z, *Pan Tadeusz*, Warszawa 1954.
- MorJ - J. A. M o r s z t y n, *Utwory zebrane*, oprac. Z. Kukulski, Warszawa 1971.
- MorZ - Z. M o r s z t y n, *Muza domowa*, t. I-II, oprac. J. Dürr-Durski, Warszawa 1954.
- Natk - Z. N a ł k o w s k a, *Pisma wybrane*, t. I-II, Warszawa 1956.
- Norwid - C. K. N o r w i d, *Pisma wybrane*, t. I-II, Warszawa 1968.
- Pas - J. C h. P a s e k, *Pamiętniki*, oprac. K. Pollak, Warszawa 1963.
- Pot - W. P o t o c k i, *Pisma wybrane*, oprac. J. Dürr-Durski, t. I-II, Warszawa 1953.
- Prus - B. P r u s, *Lalka*, t. I-II, Warszawa 1953.
- RejDz - M. R e j, *Dzieła wszystkie*, t. I, VII, Wrocław 1953.
- Rejżywot - M. R e j, *Żywot człowieka poczciwego*, oprac. J. Krzyżanowski, Wrocław 1956 (BN 152, Ser. 1).
- Sienk - H. S i e n k i e w i c z, *Chwila obecna*, t. I-II, Warszawa 1950.
- Skar - P. S k a r g a, *Kazania sejmowe*, oprac. J. Tazbir, Wrocław 1972 (BN 70, Ser. 1).
- Słow - J. S ł o w a c k i, *Dzieła wybrane*, t. I-IV, Warszawa 1953.
- SStp - *Słownik staropolski*, t. VII, Wrocław 1974.
- Szym - S z. S z y m o n o w i c, *Sielanki i pozostałe wiersze polskie*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1964 (BN 182, Ser. 1).
- Śmiech - W. Ś m i e c h, *Funkcje aspektów czasownikowych we współczesnym języku ogólnopolskim*, Łódź 1971.
- Tatar - W. T a t a r k i e w i c z, *O szczęściu*, Warszawa 1970.
- Tremb - S. T r e m b e c k i, *Pisma wszystkie*, t. I-II, wyd. krytyczne, oprac. J. Kott, Warszawa 1953.
- Węg - K. W ę g i e r s k i, *Pisma wierszem i prozą*, Księgarnia F. H. Richtera (H. Altenberg), Lwów 1888.
- Zab - F. Z a b ł o c k i, *Dzieła*, t. I-V, wyd. F. S. Dmochowski, Warszawa 1829.

CYTOWANE ZA SŁOWNIKIEM STAROPOLSKIM ŹRÓDŁA I OBJAŚNIENIA SKRÓTÓW

- HubeZb - R. H u b e, *Zbiór rot przysięg sądowych poznańskich, kościańskich, kaliskich, sieradzkich, piotrkowskich i dobrzyszyckich z końca XIV i pierwszych lat wieku XV*, Warszawa 1888 (Biblioteka Umiejętności Prawnych, Ser. IV, nr 67).
- Kościan - *Wielkopolskie rotacje sądowe XIV-XV wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, wyd. Komitet Językoznawstwa PAN.

- Pozn - *Wielkopolskie rotty sądowe XIV-XV wieku*, wyd. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1959 (Zabytki Języka i Literatury Polskiej nr 3).
- Reg - H. t o p a c i ń s k i, *Reguła trzeciego zakonu św. Franciszka...*, "Prace Filologiczne", t. IV, s. 689-735.
- Sul - *Tłumaczenia polskie statutów ziemskich... Kodeks Świętosławów* wyd. Franciszek Piekosiński, AKPr III, s. 221-334.
- ZapWarsz - *Zapiski i rotty polskie XV-XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej*, "Prace Komisji Językowej PAU" 1950, t. 36.